

УДК:811.111+81'373.6 +908(410)

Алексєєва О.Б.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ЩО МІСТЯТЬ ТОПОНІМИ, У КУРСІ КРАЇНОЗНАВСТВА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті розглянуто питання дослідження етимологічного аспекту фразеологізмів, які мають у своєму складі топоніми; різноманітність їх походження, а також зв'язок фразеологізмів з культурою та побутом англійців. Виявлено деякі особливості інтерпретації топонімічних фразеологізмів, що вважається важливим при роботі з текстами у курсі країнознавства Великобританії.

Ключові слова: інтерпретація, топонім, фразеологізм, країнознавство .

Алексєєва О.Б. Некоторые аспекты изучения фразеологизмов, содержащих топонимы, в курсе страноведения Великобритании. В статье рассмотрены вопросы изучения этимологического аспекта фразеологизмов, имеющих в своём составе топонимы, разнообразие их происхождения, а также связь фразеологизмов с культурой и бытом англичан. Выявлены некоторые особенности интерпретации топонимических фразеологизмов, что считается важным при работе с текстами в курсе страноведения Великобритании.

Ключевые слова: интерпретация, топоним, фразеологизм, страноведение.

Alekseeva O.B. Some aspects of the interpretation of phraseological units which contain toponyms in Britain country studying course. The article highlights some points of study of phraseological units which contain toponyms in etymologic aspect, the diversity of their origin and the correlation of phraseological units with culture and way of life of the English. Some important points in toponymic phraseological units interpretation are revealed, that is important in the work with texts in Britain country studying course. Toponymic phraseological units make one of large groups, that is why the proper interpretation of toponymic element is a condition to decode all the phraseological unit. These phraseological units which cannot be translated idiomatically create more problems, since the original value in translation together with all possible connotations must be saved, at the same time, the equivalent of translation must answer a context and be expressive, as the original phraseological unit is. Phraseological unit often fully or partly loses the value through cultural limits. It is also reflected in translation, where not all refined nuances of value can be expressed. Thus, a study of phraseological units is a contribution to the concept of cultural differences in the course of country studying.

Key words: interpretation, toponym, phraseological unit, country studying.

Англійська мова, з точки зору наявності в її великій системі фразеологізмів та фразеологічних зворотів, здається є однією з найбагатших у світі. Усі події, що відбуваються у Великобританії, знайшли своє відображення у фразеології: політичне життя, спорт, культурні події, повсякденне життя – ось лише неповний список тем, відбитих в англійських фразеологізмах. Багато з них, звичайно, застаріває, але на зміну їм незмінно приходять нові, живі, яскраві і дотепні. Таким чином, можна з упевненістю сказати, що фразеологізми англійської мови з кожним днем розвиваються, набувають нові контури, збагачуються самі і збагачують внутрішній світ кожної людини. Коли ми стикаємося з необхідністю перекладу фразеологізму, треба проаналізувати його, щоб мати уявлення про значення та, можливо,

знайти відповідну заміну рідною мовою. Відколи фразеологізми з топонімічними елементами часто створюють проблеми в розумінні і перекладі з однієї мови на іншу, особливо, якщо вони не перекладаються буквально, треба ретельно ставитися до їх вивчення у лінгвокраїнознавчому контексті. Топонімічні фразеологізми складають одну з великих груп, тому належна інтерпретація ономастичного елемента є умовою до розшифровки усього фразеологізму. Слід відмітити, що фразеологізми, які не можуть бути перекладені ідіоматично, створюють більше проблем, відколи вони повинні зберегти своє оригінальне значення в перекладі разом з усіма можливими додатковими значеннями, в той же час, еквівалент перекладу повинен відповідати контексту і бути виразним, як оригінальний фразеологізм. Вивчаючи переклади англійських фразеологізмів з топонімічними компонентами, необхідно розрізняти універсальні (невелика кількість) та специфічні (більшість) у семантичних областях і пізнавальних уяв. Треба також відмітити, що фразеологізм часто цілком, або частково втрачає своє значення через культурні межі, що також поза сумнівом відбивається в перекладі, де не усі витончені нюанси значення можуть бути виражені. Таким чином, вивчення фразеологізмів є вкладом в усвідомлення культурних відмінностей у курсі країнознавства.

Вивчення топонімів має довгу історію, і роботи, присвячені цьому матеріалу, мають як фундаментальний (В.О. Горпинич; Л.В. Горжанкіна; І.А. Дончинова; В.А. Жучкевич; Ю.О. Карпенко; Є.М. Мурзаєв; О.В. Суперанська; К. Cameron; M. Gelling; C. Matthews; E. McClure; N. Sahu; A. Smith), так і частковий характер (К.Н. Вальдман; Ф.Т. Дульзон; Р.В. Кравчук; М.Я. Марр; Е.М. Поспелов; Т.Г. Скопюк; К.К. Цілуйко; В.А. Чабаненко; С. Blackie; G. Gensen; J. Johnson; F. Leunsbury; C.M. Cready; J.W. Phillips; R. Rennick; E. Tengstrand; J. Walbran). Проблемами топонімії займалися такі лінгвісти, як В.І. Даль, А.В. Суперанська, Л.В. Успенський. Великий вклад у вивчення англійських топонімів внесли шведський лінгвіст Е. Еквол, англійський лінгвіст Р. Коатс, англійський топоніміст М. Геллінг. Також дослідженням топонімів займалися такі англійські й американські лінгвісти, як О. Падел, Р. Ремсей, А. Сміт, Г. Стюард, В. Уотсон і ін. У своїх дослідженнях Р. Коатс вивчав особливості топонімів Нормандських островів, графств Гемпшир і Суссекс, а в роботі «*A new explanation of the name of London*» (1998) запропонував нову етимологію назви «*London*». М. Геллінг займалася дослідженням топонімії графств Беркшир, Оксфорд і Шропшир. При цьому основний обсяг досліджень виконано в межах ономастики, де топоніми розглядають як власні імена географічних об'єктів [11; 12].

Фразеологізми досліджувалися вченими з позицій різних мовознавчих дисциплін – лінгвокраїнознавства (Є.М. Верещагін, С.Н. Денисенко, В.Г. Костомаров), лінгвокультурології (Г. А. Багаутдінова, О. І. Бикова, Д.О. Добровольський, В. І. Зімін, Н. М. Кирилова, Д. К. Лопарева, З.З. Чанишева) та когнітивної лінгвістики (І. О. Голубовська, М. Л. Ковшова, Н.К. Рябцева, О.О. Селіванова, Р. Х. Хайруліна), проте природа цього складного феномена залишається сьогодні у багатьох аспектах відкритим питанням.

Для Н.Н. Амосової найважливішим параметром у класифікації фразеологізмів є тип постійного контексту. Згідно з контекстологічним принципом класифікації фразеологізмів, вони підрозділяються на два великі класи – фраземи й ідіоми. Фраземи є такими одиницями фразеологізмів, в яких одне з основних слів визначає контекст та за допомогою цього слова можна зрозуміти значення усього фразеологізму. Ідіоми характеризуються цілісним значенням, тобто неможливо зрозуміти значення одного компонента зі значення іншого. Цей принцип класифікації фразеологізмів припускає об'єктивність у розгляді досліджуваних явищ, необхідність обліку особливостей мови, що вивчається, дослідження контекстуальної взаємодії слів в їх поєднаннях, встановлення міри закріплення складу і структури словосполучення [1].

Тематичний принцип класифікації фразеологізмів є ключовим в працях ряду лінгвістів (Л.П. Сміт, В.В. Ситель, В.Х. Коллінз, Л.А. Винарева, В.В. Янсон, П.П. Литвинов та ін.). Ці автори виділяють в особливі групи фразеологізми, що містять назви тварин, частин тіла, овочів і фруктів; що відбивають людську діяльність, стосунки між людьми, предмети побуту, явища природи, географічні назви тощо.

У роботах деяких авторів використовується етимологічний принцип класифікації фразеологізмів (А.В. Кунін, Г.Г. Бондарчук та ін.). Згідно з цим принципом, фразеологізми класифікуються відповідно до їх первинних джерел. Етимологічна сторона вивчення фразеологізмів багато в чому допомагає зрозуміти культуру і побут народів, у яких запозичене той або інший вираз, тому саме цей принцип вважається важливим при дослідженні фразеологізмів, як частини країнознавчого матеріалу.

Треба погодитися з Дж. Шершунович у тому, що культурний характер ономастичних елементів впливає на можливість перекладу фразеологізмів. У багатьох випадках, можуть спостерігатися відхилення в значеннях, якщо фразеологізм перекладається рідною мовою без ономастичного компонента. Це стає великою проблемою, оскільки більшість фразеологізмів в англійській мові надзвичайно специфічні для культури (це твердження є актуальним також відносно виразів, де метонімії можуть бути приховані в межах етимології). Це пояснюється фактом, що культури зазвичай локалізовані, тому фразеологізми часто не використовуються за межами місцевого контексту. Такі фразеологізми є важкими для перекладу у лінгвокраїнознавстві та треба опрацьовувати їх, починаючи з топоніма, оскільки він є основним складовим елементом виразу.

Згідно Є.М. Мурзаєва, топонімічна система характеризується сукупністю специфічних особливостей або ознак, географічних назв, що закономірно повторюються в процесі формування, і в їх сучасній стабільності.

На думку Ю.О. Карпенко, розвиток топонімії є рівнодією трьох сил: традиції, системи і людської допитливості.

Метою статті є дослідження деяких властивостей, особливостей значень та функціонування фразеологічних зворотів, які зустрічаються при роботі с країнознавчими текстами.

Зупинимось на етимологічному і тематичному принципі класифікації

фразеологізмів, оскільки саме вони надають багатий країнознавчий матеріал. Країнознавча цінність фразеологізмів містить три складові: 1) фразеологізми відбивають національну культуру розчленовано, одиницями свого складу, деякі з них належать до числа зворотів, не маючих еквівалентів; 2) фразеологізми відбивають національну культуру комплексно, своїм фразеологічним значенням; 3) фразеологізми відбивають національну культуру своїми прототипами, оскільки спочатку вільні словосполучення описують певні звичаї, традиції, особливості побуту і культури та історичні події. На заняттях з країнознавства Великобританії можуть бути запропоновані, наприклад, наступні фразеологічні звороти, що містять топоніми:

- *All Ship – shape and Bristol – fashion, або Bristol – fashion and Ship – shape* – першокласно, в зразковому порядку; не є дуже поширеним фразеологізмом, але досить цікавим, тому що фактично складається з двох окремих фраз. У 14-15 сторіччях місто Бристоль стало другим (після Лондона) портом країни. На його верфях будували відмінні кораблі, що здійснювали багатомісячні плавання. Заслужена слава кораблів, побудованих у Бристолі, знайшла відображення в цьому фразеологізмі. Слід помітити, проте, що в сучасній англійській мові цей фразеологізм вживається досить рідко; частіше застосування знаходить його модифікований варіант *in ship – shape* – акуратно, охайно. У рамках роботи з країнознавчим матеріалом, цей фразеологізм дозволяє дізнатися, що Великобританія була морською державою.

- *Brummagem або brummagem button* – фальшива монета; *Brummagem* (походить від *Birmingham*). У 17 столітті у Бірмінгемі набуває широкий розмах карбування фальшивих монет, а також виробництво дешевих, позбавлених смаку прикрас, що імітують справжні коштовності. У 19 столітті назва міста *Birmingham* отримує новий відтінок, який пов'язаний з промисловим переворотом, що відбувався в Англії. Сірі промислові міста з димлячими чорними трубами стали уособленням вад нового життя, що не приймається прибічниками старої сільської Англії. З зазначеного можливо зробити висновок, що Великобританія була великою індустріальною країною.

- *Fight like Kilkenny cats* – два коти з міста *Kilkenny* в Ірландії, які, згідно з легендою, боролися, поки від них не залишилися тільки хвости. Боротися подібно до котів з *Kilkenny*, означає, боротися хоробро до самого кінця, навіть до знищення. Дещо гумористичний відтінок цього фразеологізму не заважає розуміти відношення британців до «ірландської впертості».

- *To grin like a Cheshire cat* – посміхатися, посміхатися в увесь рот (досл. посміхатися, як чеширський кіт). Існують наступні пояснення походження цього фразеологізму : 1) Англійське графство Чешир славиться своїми сирами. У свій час голівкам чеширського сиру надавали форми голови kota з посмішкою; 2) На фамільному гербі однієї зі знатних сімей, що мешкала в графстві Чешир, був зображений лев. Багатократне копіювання його художниками для всякого роду вивісок привело до того, що грізний «цар звірів» став схожий на kota, що посміхається. Фразеологізм став широко відомим завдяки Л. Керроллу, що використав фразу у своїй знаменитій книзі «Аліса в країні чудес». Компонент фразеологізму *a Cheshire cat* був

інтерпретований автором буквально і перетворений на одного з персонажів оповідання. Цей фразеологізм свідчить про те, що Великобританія відома виробництвом сирів, а також має багату літературну спадщину.

- *To send smb. to Coventry* – бойкотувати, ігнорувати кого-небудь, припинити спілкування з ким-небудь (досл. відправити кого-небудь до Ковентрі). Лексикографічні джерела пропонують наступні варіанти тлумачення походження цього фразеологізму : 1) Під час англійської буржуазної революції в місті Ковентрі знаходилася в'язниця, в яку під вартою відправляли супротивників нової, буржуазної влади. Ковентрі, таким чином, був для роялістів місцем вигнання; 2) Жителі Ковентрі відчували глибоку неприязнь до солдатів, що розташовувалися на постій в їх будинках; ворожість жителів міста стала причиною того, що служба в Ковентрі вважалася небажаною повинністю, вираженням громадського осуду. Фразеологізм дозволяє дізнатися про негативне ставлення простого народу до буржуазії в 18 столітті, а також про непрестижність військової служби.

- *True as Coventry blue* – фразеологізм вживається при укладенні комерційних угод та означає, що угода носить чесний характер. Зворот пов'язаний із словосполученням *Coventry blue*, що мав значення «справжній синій колір». В місті Ковентрі знали секрет вироблення синьої фарби, що не линяла при пранні, тож можливо зробити висновок, що Англія славилася виробництвом тканини.

- *Bath chair* – купальне крісло у Вікторіанську епоху; крісло на колесах для хворих) – походить від топоніму *Бат*, що є назвою курорту в західній Англії (де воно було сконструйовано інженером Дж. Хітом), відомого своїми гарячими джерелами; оскільки курорт був доступним переважно для багатих людей, фразеологізм демонструє ставлення до комфорту та статусу людини, але також вживається як синонім для інвалідного крісла.

- *The man (and/or woman) on the Clapham omnibus* – гіпотетична звичайна і розсудлива особа, фразеологізм використовувався в англійському суді, коли необхідно було вирішити чи був вчинок розсудливим. Фразеологізм відсилає до розповіді про пожежу і паніку у омнібусі міста Клепхем, коли тільки один з пасажирів зберігав спокій та врятував життя інших людей, та свідчить про відому схильність англійців до витриманих, зважених та розсудливих вчинків.

- *A (wise) man of Gotham* – людина, що робить дурниці; Готам – населений пункт, що знаходиться недалеко від міста Ноттінгема. Згідно наявної версії, його жителі навмисно здійснювали численні дурниці, щоб уникнути сусідства короля Джона, який збирався побудувати недалеко від Готама свій замок-фортецю. Жителям Готама приписують вираження «*more fools pass through Gotham than remain in it*», навіть існує вірш про трьох «мудреців», що пустилися подорожувати по морю в дірявому тазу.

*Three wise men of Gotham
Went to sea in a bowl
If the bowl had been stronger
My story would have been longer.*

Таким чином, цей фразеологізм розкриває ставлення простого народу до короля Джона і підкреслює мудрість та наполегливість англійського народу.

– *Go to Halifax, Go to Bath* – вирушай в Галифакс, вирушай у Бат («йди до біса»). Галифакс – місто в графстві Йокшир, відоме своєю ткацькою мануфактурою, у якому діяв закон про страту тих, хто був викритий у крадіжці тканини вартістю більше 13,5 пенсів. Рішення суду виконувалося за допомогою механічного пристосування (*Halifax Gibbet*). Таким чином, вираз набув значення «вирушати на смерть, в пекло». Бат – мальовниче місто курорт на річці Ейвон, дуже популярне серед англійської аристократії. В період реставрації монархії в Великобританії, аристократичні верхи, приїжджаючи у Бат, демонстрували свободу устоїв, за що їх різко засуджували пуритани, що прозвали Бат царством сатани. У сучасній англійській мові вираз *Go to Halifax* і *Go to Bath* стали тотожними. Країнознавче дослідження цих виразів свідчить про стосунки буржуазії і пуритан.

– *To be on the high – road/highway to Needham* – бути на межі розорення (букв. бути на шляху в Нидем). У цьому випадку топонім визначає сенс фразеологізму: *Needham* – похідне слово (*need* – нужда, бідність; *ham* – суфікс, що зустрічається в назвах англійських міст). Цей фразеологізм демонструє низький рівень життя в Великобританії того часу.

– *To carry coals to Newcastle* – возити товар туди, де цього і так досить; займатися даремною справою. Ньюкасл завжди був відомим центром англійської вугільної промисловості, отже фразеологізм говорить про розвиток промисловості у країні.

– *London particular* – надзвичайно товстий Лондонський туман, фразеологізм демонструє особливе (*particular*) ставлення мешканців Лондону до характерних погодних явищ.

Дослідивши етимологічну сторону вивчення фразеологізмів, можна отримати значну країнознавчу інформацію про те, що Великобританія – це велика промислова країна, яка славиться виробництвом вугілля, кораблів, тканини і фарб для неї, продуктів харчування, крім того, вона має один з кращих портів у світі та міста-курорти. Завдяки фразеологізмам, відкриваються також культурні та побутові феномени, притаманні англійському народу, характер англійців. Аналізуючи лінгвістичні особливості фразеологізмів, що включають топоніми, відмічається, що вони, в основному, відносяться до фразеологічних єдностей (стійкі поєднання, узагальнено-цілісне значення яких частково пов'язане з семантикою складових їх компонентів, вжитих в образному значенні). Це дозволяє таким фразеологізмам звучати як метафори або інші тропи. Так, серед них можна виділити:

- стійкі порівняння: *True as Coventry blue / To grin like a Cheshire cat*;
- метафоричні епітети: *Brummagem* або *brummagem button / A (wise) man of Gothman*;
- гіперболи: *All Ship – shape and Bristol – fashion* або *Bristol – fashion and Ship – shape*.

Отже, можна зробити висновок, що вивчення фразеологізмів, що включають в себе географічні назви, має велике значення у роботі з країнознавчим матеріалом, не лише допомагаючи поповнити словниковий запас для

найбільш чіткого вираження своїх думок, розширюючи знання з мовознавства, але також розкриваючи багатомікову історію Великобританії, розповідаючи про відомі і невідомі населені пункти цієї країни та спосіб життя англійського народу. Крім того, ми бачимо можливість створення інтегрованих занять з країнознавства та англійської літератури, з метою вивчення фразеологізмів, що стали відомими у всьому світі.

Список літератури

1. Амосова Н.М. Основы английской фразеологии / Н. М. Амосова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1983. – 130 с.
2. Воробьева И. А. Системные связи в сфере собственных имен // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск: изд. СО АН СССР, 1977.
3. Ермолович Д.И. Основания переводоведческой ономастики / Д.И. Ермолович. – М.: УРСС, 2005. – 48 с.
4. Карпенко Ю. А. Возможности и пределы статистики в изучении топонимических названий (на украинском материале) // Тезисы докладов межвузовской конференции по применению структурных и статистических методов исследования словарного состава языка. — М., 1961.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики / Институт географии АН СССР; Оформление художника В. П. Логинова. — М.: Мысль, 1974. — 384 с.
8. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. – М.: Рус.яз., 1981. – 888 с.
9. Ономастика. Материал из Wikipedia.org Категории: Словарь. Режим доступа.- URL:<http://ru.wikipedia.org>
10. Топонимика. Материал из Krugosvet.ru Категории: Словарь / Топонимика. Режим доступа.- URL: <http://www.krugosvet.ru>
11. Oxford English Dictionary Concise Oxford companion to the English Language. Ed. Tom McArthur. – Oxford University Press, 1998. – 520 с.
12. Gelling M. Place-Names in the Landscape, Gelling and Cole, Landscape of Place-Names, P. 123– 133;
13. Stiles P.V. 'Old English halh, "slightly raised ground isolated by marsh". // A. R. Rumble and A. D. Mills (eds), Names, Places and People: An Onomastic Miscellany in Memory of John McNeal Dodgson. – Stamford: Shaun Tyas, 1998, P. 330 – 344.
14. Szerszunowicz J. Some remarks on English idioms containing first names and their Polish equivalents. // Proceedings. Nation and Language: Modern Aspects of Sociolinguistic Development. 2nd International Conference. – Kaunas University of Technology, Panevėžys Institute. – Lithuania, 2008).

References

1. Amosova, N.M. (1983). Osnovy anghlyiskoi frazeolohyy. L., Yzd-vo LHU.
2. Vorobyeva, I. A. (1977). Sistemnyye svyazi v sfere sobstvennykh imen. In Aktualnyye problemy leksikologii. Novosibirsk. izd. SO AN SSSR.
3. Ermolovich, D.I. (2005). Osnovaniya perevodovedcheskoy onomastiki. M.: URSS.
4. Karpenko, Yu. A. (1961). Vozmozhnosti i predely statistiki v izuchenii toponimicheskikh nazvaniy (na ukrainskom materiale). In Tezisy dokladov mezhvuzovskoy konferentsii po primeneniyu strukturnykh i statisticheskikh metodov issledovaniya slovarnogo sostava yazyka. M.
5. Korunets, I. V. (2003). Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad). Vinnytsia: Nova knyha.
6. Kukhareno, V.A. (1988). Interpretatsiya teksta. M.: Prosveshcheniye.
7. Murzayev, E. M. (1974). Ocherki toponimiki. M.: Mysl.
8. Myuller, V.K. (1981). Anglo-russkiy slovar. M.: Rus.yaz.
9. Onomastika. [Electronic resource]. Mode of access: URL:<http://ru.wikipedia.org>
10. Toponimika. [Electronic resource]. Mode of access: URL: <http://www.krugosvet.ru>

11. «Oxford English Dictionary» (1998). Concise Oxford companion to the English Language Ed. Tom McArthur. Oxford University Press.
12. Gelling, M. (1998). Place-Names in the Landscape. In Gelling and Cole, Landscape of Place-Names, 123 – 133;
13. Stiles, P.V. (1998). 'Old English halh, "slightly raised ground isolated by marsh"', in A. R. Rumble and A. D. Mills (eds), Names, Places and People: An Onomastic Miscellany in Memory of John McNeal Dodgson (Stamford: Shaun Tyas), 330 – 344.
14. Szerszunowicz, J. (2008). Some remarks on English idioms containing first names and their Polish equivalents. In: Proceedings (Nation and Language: Modern Aspects of Sociolinguistic Development, 2nd International Conference, Kaunas University of Technology, Panevėžys Institute, Lithuania).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2016 р.